

Maarten Tamsma

Bericht aan een nieuwe generatie: die 70%

**Bijdrage aan het symposium 'Bericht aan de nieuwe generatie', 30 juni 2007
(Kunstzone 2007-nr 12, blz 29 – 30)**

Nog kortgeleden werd ik door een jongere collega aangesproken op mijn artikel uit 1975 "Rij 3 mag verf halen", ooit als jeugdzonde in *Zienswijzer* 2 gezet en blijkbaar in een behoefte voorzien. Ons soort docenten koestert organisatorische slordigheid eerder als sympathieke karakteristiek dan als lastig fenomeen in het klassenmanagement. Mijn artikel was een afschrikwekkend voorbeeld van keurigheid dat op vele opleidingen aan studenten werd voorgeschoteld met als toevoeging, "zo erg hoef je het niet te doen, maar kijk er toch maar eens naar".

Veel aardiger had ik het gevonden als men zich mij tenminste óók zou herinneren als auteur van dat andere artikel in de tweede *Zienswijzer*: mijn lesprogramma. Zonder twijfel een onbezonnen daad van een jonge hond, maar twee thema's daaruit zijn een carrière lang mijn credo gebleven en draag ik vandaag daarom nog eens uit:

1. De leerbaarheid van de beeldende vakken.

Ik was vrij slecht in wiskunde. Met veel moeite toch HBS-B gedaan, maar meer door honderden sommen te maken in de hoop dat er een op een eindexamensom zou lijken. Echt begrijpen heb ik goniometrie of analytische meetkunde nooit.

Ik was echter vrij goed in bijles geven. Anders dan de geniale klasgenoot die *mij* wel eens hielp, kon ik de jongerejaars die bij mij kwam vragen hoe het zat goed uitleggen waar de problemen lagen. Ik begreep uit eigen ervaring wat zij niet begrepen.

Dat lesgeven, kennis toegankelijk maken, vond ik leuk.

Toen mijn beoogde carrière als marineofficier spaak liep op de Nieuw-Guinea-crisis én mijn magere kennis van de wiskunde, wilde ik wel leraar worden. Dat kon je toen nog hardop zeggen.

Geschiedenis of Tekenen leek me wel wat. Tekenen uiteindelijk het meest, hoewel ik geen jongen met gouden handjes was. Meer iemand voor cartoons in de schoolkrant. Het vak gaf echter meer ruimte aan iemand die wel van een geintje hield dan geschiedenis.

Een van mijn MO-B eindexamenwerkstukken grafiek heb ik hier als illustratie neergezet: Een litho met Aloys Senefelder kort na het moment dat hij zijn eerste steendruk had voltooid. Aloys lijkt toevallig nogal op Willem Beuning, onze zeer gewaardeerde docent in dat vak, die deze gelijkenis weer niet zo op prijs stelde. Geen spoor van artistieke ambitie mijnerzijds. Ik wilde een leuke prent maken, ambachtelijk een dikke voldoende.

Tekenend voor mij en mijn instelling ten opzichte van het vak.

Een leuk vak, vinden wij.

Vinden anderen dat ook?

Mijn tekenleraar was er een van het soort die pochte dat er jaarlijks wel één of twee van zijn leerlingen naar de academie gingen.

Die twee werden gekoesterd, de andere 24 net niet genegeerd.

Ik was nu juist zo geïnteresseerd in die andere 24.

Die 2 goeie kwamen er toch wel.

Of eigenlijk, hoe kun je tekenvaardigheid toegankelijk maken voor de gemiddelde puber. *Jongere* moet je tegenwoordig zeggen. Ik gebruik vanmiddag halsstarrig *Puber*, omdat het mij specifiek gaat om de periode 12-15. *Jongere* ben je tegenwoordig al voor de hormoonexplosie en tot dik na je 18e.

Een puber is leergierig, een biologische noodzaak. Wil best iets kunnen, liefst ook goed kunnen, ergens in uitblinken.

Wij treffen de puber bij de start in het voortgezet onderwijs op een ongelukkig moment. Zijn spontaan

beeldend gedrag van de 3 tot 9 jarige heeft plaatsgemaakt voor terughoudendheid/schuchterheid. Hij stelt te hoge eisen aan de herkenbaarheid van zijn beeldende producten en merkt de vaardigheden te missen om die in de gewenste beelden om te zetten. Frustratie alom.

Ik noem dat "het dal". Het dal in het beeldend zelfvertrouwen dat bij 80% van de pubers voorspelbaar, archetypisch, ontstaat. Net zo voorspelbaar als de hormonale explosie, hoort dat "dal" in deze ontwikkelingsfase.

Er valt dus wat bij te brengen. En we krijgen van de overheid zendtijd om dat te doen.

Ik onderbreek deze betooglijn even voor een tweede fenomeen:

2. het aanleg- of talent-syndroom:

"meneer ik kan niet tekenen", zeggen leerlingen bij de eerste les in de brugklas.

Mijn antwoord: "dat is juist goed. Als je het al kon hoefde je niet te komen"

"Meneer ik kan geen Frans" (of wiskunde) hoor je niet.

Tekenen moet je blijkbaar al kunnen voordat je het gaat leren. Frans niet. Om dát te leren ben je op school.

In het kunstdomein koesteren wij aanleg/talent. We mogen van de minister op kunstopleidingen toelatingsexamens houden, omdat hij ook wel begrijpt dat je een conservatorium niet betreedt met een boek *für Anfänger* onder de arm en de stellige intentie hier piano te komen *leren* spelen. Nee, dat moet je al knap behoorlijk kunnen. Auditie noemen ze dat dan. *Idols*-taferelen.

Een aanstaand landbouwingenieur heeft het makkelijker. Gewoon een atheneumdiploma en dan gaat 'ie er voor leren.

De buitenwereld accepteert ons anders zijn, want kunst heeft een *status aparte*.

De nadelen ervan zijn echter ook in de maatschappij verankerd.

Kunst is leuk om naar te kijken/luisteren en in productieve zin aardig als je er aanleg voor hebt.

Ouders zijn trots als hun dochter een balletvoorstelling danst of hun zoon de buurt platdrumt. Ook qua status is er niks mis. Bij de meiden scoort onze drummer minstens zo goed als de talentvolle voetballer uit dezelfde klas, en zeker beter dan de computernerd.

Wij, kunstdocenten, beweren zelf leuke vakken te hebben. Leuker dan wiskunde bijvoorbeeld.

We geloven daar vreselijk in, maar 70% van onze voormalige cliënten toch minder. Niemand in Nederland heeft geen beeldend vak gehad gedurende enige schooljaren. Zendtijd hebben we dus gekregen. Bovendien zijn kunstenaars toch niet het saaiste deel van de wereldbevolking. Hebben veel spannends teweeg gebracht. *Creative Industry* lijkt op de politieke agenda te staan. De kans dat ze een straatnaam naar Mondriaan of Sweelinck noemen is groter dan die op een van *Lanschot Allee* of een *Groeninkweg*. Al zullen de ouders de bijbehorende salarisstroomverschillen misschien als spijtig fenomeen in een discussie willen betrekken.

Hoewel: als Mozart ook maar 10% van al het geld had gekregen dat anderen inmiddels met zijn werk verdiend hebben stond hij ruim boven Bill Gates op de lijst van meest vermogenden.

Anders dan bij Frans, waar het schrijven van Frans proza of poëzie niet als leerdoel wordt ingezet, willen wij dat de leerroute productief tot *verbeelding* (mooi woord trouwens) of *beleving* leidt.

In feite appelleren wij op aanleg en talent terwijl de marges daarvoor (bij die 70%) veel smaller zijn dan we zouden willen.

Het gros van onze leerlingen heeft dat niet in huis. Wil best wat kunnen, maar misschien via een route die minder beroep doet op dit fenomeen en wat meer op de *leerbare*, *begrijpbare* kanten van ons vak.

Waarom zijn onze oud-leerlingen niet afdoende overtuigd geraakt van het "nut", of "de lol" van de kunstvakken? Zij zijn de ouders, Kamerleden, ambtenaren, bewindslieden van nu! Waarom toch altijd dat defensieve geknok voor onze vakken als ze werkelijk zo leuk zijn als wij zelf vinden?

Wat deden we fout? Ondanks de geaardheid van onze *leuke* vakken lijkt tig% van onze voormalige consumenten relatief weinig emotionele binding met onze activiteiten te hebben.

Zet 15 % van onze leerlingen in de categorie *aanleg en talent*. Laat vervolgens, pak weg, 15% van de leerlingen geen enkele motivatie voor onze vakken kunnen opbrengen (Niet zo zorgelijk, want dat zal bij alle vakken ongeveer zo zijn). Blijft over 70% leergierige pubers in een beeldende dalsituatie, die op rijkskosten worden blootgesteld aan didactisch handelen van de professionele kunstvakdocent. Best willig om wat te leren, mits de moeite waard.

Wat brengen de beeldende vakken bij hen teweeg?

Wat zijn onze leerbaarheden?

Meneer ik kan niet tekenen

Daar gaan we dan wat aan doen.

Anders krijgen we een generatie later: *meneer mijn dochter kan nu eenmaal niet tekenen*. Een verontschuldiging vooraf om het niet te hoeven doen, te leren.

Misschien leren wij ze te veel wat ze *niet* willen leren. Of leren wij ze te weinig wat ze wél zouden willen kunnen.

Ik heb zelf altijd veel aandacht gegeven aan deze leerbaarheid. Het jargon van kunstenaars en vormgevers toegankelijk willen maken voor die 70%. Ik praat ze niet aan waarom je de Beurs van Berlage mooi moet vinden (vind ik zelf trouwens ook niet), ik vertel wél waarom het een bijzonder gebouw is waar we trots op mogen zijn.

Verwijzing naar een kookles: ik leg niet uit dat je spinazie *lekker* moet vinden, maar wel waarom het gezond is en op hoeveel manieren je het klaar kunt maken.

De afgelopen 20 jaar heeft een verandering van vakdoelen plaatsgevonden. Van credoteksten waarin *differentiëring van het zien, cultiveren van de waarneming* leerdoelen van ons beeldend onderwijs waren, gaat het nu meer om *beleving* en *verbeelding*. Die begrippen staan dichterbij aanleg/talent en zullen, indien werkelijk behaald, natuurlijk het dal overbruggen. De puber leert gevoelens te verbeelden en zet zijn technische/ambachtelijke schroom opzij.

Ik constateer echter ook dat het bijbrengen van leerbaarheden op zijn retour lijkt en vraag me af hoe we met *verbeelding* en *beleving* bij die 70% optimaal scoren.

Cultuurprofiel scholen zijn een afgeleide van dit fenomeen. 70%(?) van de scholen is dat niet. Vroeger werd het onderwijs in toon gehouden door minimumtabellen. Nu bloeien er duizend bloemen op sommige plekken, gestimuleerd door enthousiaste collega's en schoolleiders die in zo'n profiel wel brood zien. Binnen die scholen volop aandacht voor die aanleghebbenden met in hun kielzog een aantal 70'ers. Intussen doet de fotograaf van het blad *Cultuur en school* al 47 nummers krampachtig moeite ook af en toe een jongen in beeld te krijgen.

De feminisering van onze vakken is o.a. een gevolg van de autonomie van de scholen.

Meiden hebben meer met cultuur, een sociaal gegeven. Voor mij een reden om extra op jongens in te zetten, een steeds groter deel van die 70%.

Mijn jongere collega's vinden mijn methode *formalistisch*. Let wel, ik laat geen kleurencirkel van Itten letterlijk naschilderen. Ik heb andere trucs om ze iets over kleur te vertellen, niettemin gestructureerd en toegankelijk voor die 70% waarvan de antennes wat minder op de artistieke beleving zijn afgesteld. Die nieuwe generatie docenten brengt (weer) de belevingswereld van de puber in stelling. Ik noem dat de *didactiek van de bijvoeglijke naamwoorden*.

Zo heb ik een cyclus van portretopdrachten waar ik ze gewoon een stencil geef met de 12 meest voorkomende fouten die 85% van de pubers maakt als ze voor een spiegeltje zitten en zichzelf gaan natekenen. (Discussie of dit een legitieme opdracht is graag later) Zij willen dat best kunnen, zijn ook beretrots op een gelijkend resultaat. Hebben dan wat geleerd, en de tekening verdwijnt na becijfering niet in de prullenbak.

Zet 100 pubers van veertien jaar achter zo'n spiegeltje en 85% maakt dezelfde fouten. Zo gaat het nooit lijken: neus te lang, ogen te hoog, bovenlip te groot, kin te kort, ogen te ver uit elkaar...

Ik kruis dat dan domweg aan op dat stencil, zij begrijpen dat en bij het volgende portret is het zowaar beter. Dat vinden ze mooi. Ze hebben wat geleerd.

Je kunt een klas 10 minuten de kans geven uit te vinden hoe je groen mengt. Je kunt het ook een keer voordoen en 9 minuten uitsparen voor andere spannende dingen. De curve van het rendement snijdt ergens die van de didactische wenselijkheid om alles zoveel mogelijk zelf te laten uitzoeken. Die van de verveling van de leerlingen die allang klaar zijn trouwens ook.

Mijn jongere collega's geloven in expressie. Het moet niet een gewoon portret zijn, maar een vertaling naar een emotionele toestand: vrolijk, grimmig, boos, angstig. De cartoon doet zijn intrede.

Dichter bij de belevingswereld van het kind. M'n neus.

Die puber heeft een feilloos gevoel voor kwaliteit. De cartoon verliest het echt van Rembrandt.

Het *Dogenportret* van Bellini, het *meisje met de parel* van Vermeer, de koppen van Picasso's *Guernica* of die van Marlene Dumas zijn niet primair afbeeldingen van een gemoedstoestand van de geportretteerde, maar een kwalitatief hoogwaardige (autonome) picturale getuigenis van de maker.

Ik bedoel: uiteraard zijn *beleving* en *verbeelding* het hoogste waar we naar streven. Ik schat echter in dat we dat stadium bij die 70% niet ten volle halen. Maar ook dat ze weldegelijk tot verwondering en bewondering gebracht kunnen worden, respect voor beeldende kunst en vormgeving kunnen ontwikkelen langs een andere route en op een voor hen bevredigend ander niveau. We ontwikkelen *beeldbenul*, een wat platte alliteratie, maar voor mij de meest adequate beschrijving van ons vakgebied.

Ik ben een kind van mijn tijd.

Ik las Read en Rothe, geloofde in de ideatie van Van Lennep, begreep waar Toon Gerritse en Van Ringelestein ons heen wilde hebben, zag de maatschappelijke relevantie van de Visueel Communicatieve Duitsers, heb veel geleerd van Löwenfeld en Eisner

Het is mijn zorg dat de verschuiving naar *beleving* en *verbeelding*, hoezeer ook het legitieme streven van onze vakken, zijn doel voorbijschiet als het niet ook de 70% niet-getalenteerden aanspreekt. De puber kent ontzag voor een hoog "realiteits"-gehalte, zal met bewondering een fotorealist bekijken ("*meneer hoe lang heeft 'ie daar nu over gedaan*") en absoluut niet zomaar willen begrijpen waarom een Willem de Kooning onbetaalbaar is. Dat is de harde realiteit van de beeldende wereld van de puber. Hedendaagse kunst maakt het de toeschouwer soms ook niet gemakkelijk. De docent beeldcultuur (*beeldbenul* dus) is zijn gids op dat pad.

Waarom dan niet met Bellini of die fotorealist als bondgenoot het verder beeldende terrein verkennen en daarmee de beeldende spinazie van non-realisten toegankelijk maken?

Een andere invulling van de "belevingswereld" van de puber als didactisch leidmotief: Niet primair speculeren op zijn ontvankelijkheid voor expressie, maar op het ontluikend kwaliteitsbesef: iets moet *knap* zijn, (*cool of gaaf*)

De toegepaste exponenten van onze discipline worden onderschat. Juist door de externe criteria die eraan ten grondslag liggen maakt het *beeldcultuur* bevattelijker voor die 70%.

Ik weet het: de diverse lesmethoden doen hun best. Ik hoop dat ze hun uitwerking op nieuwe generaties 70%ers niet missen. Ik constateer echter nog geen afnemende "argwaan" bij oud-leerlingen over het nut van/plezier in onze vakken. Nog steeds speelt het aanleg- en talentsyndroom een rol van betekenis.

De kunstvakken maken er gretig gebruik van om hun *status aparte* te accentueren, maar verliezen zich in geklaag als ze als gevolg ervan worden weggezet als "alleen leuk/van belang voor aanleghebben" of (ambtelijk) "kan geen verplicht profielvak zijn omdat niet-getalenteerden dan hun eindexamen niet kunnen halen..."

Binnen opleidingen bestaat weinig enthousiasme voor dat formalisme. Logisch ook: ze zijn voor 100% gevuld met specimen van die 15% wèl getalenteerden en krijgen les van soortgenoten. Binnen een klooster hoeft men de *waarom-vraag* van het geloof ook niet te stellen. Die wordt pas spannend als de novicen de jungle van de buitenwereld in moeten.

Mijn verzoek aan de nieuwe generatie:

Vindt een synthese tussen de voor- en nadelen van dit aanleg- en talentsyndroom. Zorg dat die 70% niet-getalenteerden toch gelouterd hun dal en jouw lescyclus uitkomen. Met het gevoel, dat het nuttig/leuk/spannend was. Verhoog hun beeldbenul, herstel hun beeldend zelfvertrouwen, verbaas ze met hun (beeldende) resultaten.

Over een generatie zullen we dan ouders, schoolleiders, beleidsmakers en politici hebben die emotioneel het "nut" en plezier van onze vakken onderschrijven.

3. digitaal

Digitaal ben ik onhandig.

Geeft mij ook bijna dagelijks het gevoel dat het goed is dat ik stop. Ik geloof in papier, ordners, in de trein leesbare stukken. De digitale varianten maken mij onzeker, vooral als er meer vaardigheden worden vereist dan een e-mailtje versturen of tekstverwerken in een Word-bestand.

Hoe we ze ook willen aanduiden: de *homo zappiens* van Wim Veen of Jeroen Boschma's *Generatie*

Einstein, de tieners van nu hebben de digitale wereld in al zijn facetten tot hun natuurlijke leefomgeving gemaakt, een essentieel onderdeel van hun bestaan. Pedagogen zoeken nog naar een passend antwoord.

De maatschappelijke consequenties zouden m.i. op scholen begeleid kunnen worden door een mediacoach, een digitale variant van een docent maatschappijleer die de digitale normen en waarden, gedragscodes, transparant maakt. Ik ga daar geen verdere woorden aan verspillen.

De digitale beeldcultuur heeft echter ook een productieve, receptieve en reflectieve component die de docent *beeldcultuur* (merk je hoe adequaat die term ineens wordt?) zou moeten aanspreken op zijn verantwoordelijkheid. Die jongeren consumeren de hele dag beelden die zijn gemaakt door vormgevers, willen dat zelf ook kunnen en dan hebben ze geen tekenleraar nodig die alleen in Pandakrijt gelooft.

Geef ze wat ze willen. Of geef ze tenminste óók wat ze willen. Of *negeer* niet wat ze ook willen. Het zou zelfs de mannelijke belangstelling in de beeldende vakken weer op peil brengen als we vakinhoudelijk aandacht zouden geven aan digitale vormgeving in al zijn facetten. Websites maken, games Dan moeten we het natuurlijk wel zelf ook kunnen.

Ik had hier meer over willen zeggen, maar Peter Hermans maaide vrijwel al het gras voor mijn voeten weg in een goed artikel in het *Maandblad* van april jl. Bovendien geschreven met oneindig meer kennis van zaken dan ik. Zonder dat artikel zou mijn boodschap aan de nieuwe generatie zijn geweest: probeer een duidelijk antwoord te vinden op de vraag naar adequate begeleiding van digitale productieve beeldende processen. Nu kan mijn oproep beperkt blijven tot een adhesieverklaring en verwijzing naar het daar gestelde. Het is een ontwerpgebied met immense potenties, zeker ook in de kunsteducatieve zin.

We kunnen dit niet afdoen met de opmerking dat het hier slechts om een ander medium gaat, vergelijkbaar met houtskool of klei.

De consequenties voor de opleidingen zijn ook door Peter geschilderd. Ik ben het daar mee eens, al zullen we vooralsnog geen apart CROHO-nummer voor een multi-media-docent binnenhalen. Het is destijds voor het bewegende beeld al niet eens gelukt. Het zal allemaal binnen de marges van de volledig bevoegde HBO-Bachelor moeten, die als maar meer moet doen in de vier opleidingsjaren om zijn brede bekwaamheden op aanvaardbaar niveau te brengen.

Net als 2D, 3D en 4D zou *digi* een aparte plek in onze curricula moeten krijgen, geïntegreerd of niet.

Ik wens de generatie van Janeke en Leontine over een jaar of 15 bij hun afscheid een soortgelijke sessie toe. Een waarin de oude Tamsma mag komen aanhoren dat het eerste kwart van de 21ste eeuw een bloeitijd voor kunsteducatie is geweest.

Jonkies: zet jullie tanden in deze weerbarstige materie.

Het is meer dan de moeite waard en leraar beeldende vorming het leukste beroep van de wereld.